

Rapport 2025:3

Förutsättningar för läs- och skrivutveckling? Samverkan mellan skolor och bibliotek i socialt utsatta områden

Anna Lindholm, Karlstads universitet och Robert Walldén, Malmö universitet/Linnéuniversitetet

Slutrapport: Utlysning av forskningsmedel för empiriska studier av skolverksamheter med stora utmaningar under 2023-2025

Förutsättningar för läs- och skrivutveckling? Samverkan mellan skolor och bibliotek i socialt utsatta områden

1. Projektsammanfattning

Samverkan mellan skolor och bibliotek lyfts ofta fram som en grundförutsättning för elevers språk- och läsutveckling, särskilt i skolverksamheter med stora utmaningar. Det finns dock begränsad kunskap om hur en sådan samverkan kan ske. Projektet har därför undersökt hur samverkan mellan skolor och bibliotek kan främja flerspråkiga elevers läs- och skrivutveckling i socioekonomiskt utsatta områden. Genom intervjuer med skolledare och bibliotekspersonal samt klassrumsobservationer i två skolor – en i en större stad och en i en medelstor stad – har studien belyst hur samarbetet organiseras och upplevs. Projektet tar sin teoretiska utgångspunkt i en social syn på literacy och i modellen Teacher–Librarian Collaboration (TLC), som synliggör olika nivåer av samarbete mellan lärare och bibliotekarier.

Resultaten visar att båda skolorna betraktar biblioteksverksamheten som central för elevernas språkutveckling, särskilt i områden där eleverna har begränsad tillgång till böcker och där svenska inte är huvudspråket i hemmet. Skolledare i båda verksamheterna betonade bibliotekets roll i det kompensatoriska uppdraget. Samtidigt skiljer sig skolorna åt i hur samarbetet ser ut i praktiken. I den ena skolan (Mellanstad) var samarbetet under uppbyggnad, med punktinsatser initierade av en bibliotekspedagog anställd på folkbiblioteket. Enligt TLC-modellen motsvarar detta samverkansfasen (fas B), där undervisning och biblioteksinsatser är separata.

I den andra skolan (Storstad) var bibliotekarien en integrerad del av skolans vardag och undervisning, med gemensam planering och systematiskt samarbete med lärarna. Denna modell motsvarar TLC-modellens högsta fas (fas D). Studien visar sammantaget att ett nära, organisatoriskt förankrat samarbete i skolverksamheter med stora utmaningar stärker elevers möjlighet att delta i meningsfulla literacypraktiker. I förlängningen kan

detta bidra till ökad likvärdighet i skolan. Framtida forskning bör fokusera på elevers egna upplevelser av bibliotekssamverkan och på hur samarbetet tar form i klassrummet. Forskningen kan även belysa förutsättningarna för samverkan hos mindre huvudmän än de som medverkade i studien, till exempel skolor i glesbygd som ofta har begränsade resurser för skolbibliotek.

2. Projektets genomförande

Deltagande i projektet: Forskarsgruppen består av Anna Lindholm, Karlstad universitet, och Robert Walldén, Malmö universitet/Linnéuniversitetet. Walldén samarbetar också med två andra kollegor vid Malmö universitet: Chrysogonus Siddha Malilang och Petra Marti Tanaka. Medverkande verksamma utgörs av två bibliotekspersonal och två skolledare. De är verksamma på två olika skolor som också ligger i olika kommuner: en större stad (benämnd Storstad) och en medelstor stad (benämnd Mellanstad).

2.1 Bakgrund och problematik

Andelen elever i grundskolan som har ett annat modersmål än svenska är idag cirka 26 procent och vi vet att det är stora skillnader i skolresultat mellan elever som har svenska som modersmål och elever med annat modersmål än svenska. Internationella läsundersökningar, till exempel Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) och Programme for International Student Assessment (PISA), har under lång tid vittnat om att läsförmågan sjunker, särskilt för andraspråkstalande elever i socioekonomiskt svaga grupper (Skolverket, 2022, 2023). Även om resultaten vände uppåt i PIRLS 2016 kvarstår de stora skillnaderna mellan enspråkigt svenska elever och andraspråkstalande elever, både elever födda i Sverige och elever födda utomlands och de är fortsatt stora i PIRLS 2022 (Skolverket, 2023). Förutom att klyftorna i måluppfyllelse mellan infödda elever och elever med utländsk bakgrund är särskilt stora i Sverige, har det visats att svensk skola är jämförelsevist dålig på att kompensera för dessa skillnader (Cerna m.fl., 2019). Detta är oroande, i synnerhet med tanke på att var fjärde elev i grundskolan har utländsk bakgrund, vilket enligt Skolverkets definition innebär att eleverna är födda i Sverige eller utomlands med två utrikesfödda föräldrar (Skolverket, 2024).

Möjligheter för skolor att arbeta kompensatoriskt påverkas av lokala förutsättningar. För det första har det ekonomiska läget försämrats nationellt, vilket i sin tur påverkar kommunernas ekonomi och därmed de resurser som går till skolan. I en av de medverkande kommunerna har lärare uttryckt oro inför de besparingskrav som de står inför läsåret 2023–2024, då dessa försämringar främst kommer drabba de som redan är utsatta i skolan, dvs. elever som på olika sätt behöver särskild stöttning för att lyckas. För det andra har vissa skolor problem med ett sviktande elevunderlag och skolsegregation, vilket är fallet med den skola i en medelstor stad som vi forskare etablerat kontakt med i samband med andra forskningsprojekt. Skolan har under lång tid haft ett dåligt rykte och av eleverna som går på skolan har en stor andel utländsk bakgrund. Måluppfyllelsen på skolan är lägre än rikets genomsnitt och på grund av det dåliga ryktet väljer många

svenskfödda elever, med en eller två svenskfödda föräldrar, andra skolor som är belägna i andra stadsdelar. Ovan nämnda beskrivning stämmer även överens med många skolor i segregerade områden i den större stad som också medverkar i projektet.

Frågor som rör skolbibliotek har på senare tid uppmärksammats särskilt i och med en ny skrivning i skollagen (SFS 2010:800), som ställer ökade krav på att skolbibliotek inte bara ska finnas tillgängliga utan också bemannas av personal med relevant utbildning. I tidigare studier är det välbelagt att tillgång till skolbibliotek är en framgångsfaktor för elevers lärande och litteracitetsutveckling (Gärdén, 2017; Tonne & Pihl, 2012). Samtidigt bekräftar både nationella och internationella undersökningar att elever i socialt utsatta områden ofta har sämre tillgång till bibliotek (Skolinspektionen, 2018; Tuck & Holmes, 2016). Projektet svarar mot bristen på praktiska studier som undersöker verksamhetens arbete med att integrera bibliotek i den pedagogiska praktiken.

2.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med projektet är att bidra med kunskap om hur grundskolor i utsatta områden samverkar med bibliotek för att främja flerspråkiga elevers läs- och skrivutveckling.

Frågeställningarna lyder:

- Vilka didaktiska möjligheter ser skolledare, lärare och bibliotekarier med att främja flerspråkiga elevers läs- och skrivutveckling genom samverkan med bibliotek?
- Vad kännetecknar flerspråkiga elevers språkliga och meningsskapande deltagande i undervisning som utformas genom samverkan mellan skolor och bibliotek?

2.3 Teoretisk utgångspunkt

För att studera de förutsättningar som skapas för läs- och skrivutveckling i bibliotekssamverkande undervisning hämtas inspiration från en social syn på litteracitetsutveckling. I stället för att betrakta läs- och skrivförmåga som en isolerad färdighet utgår vi från att det är en förmåga som förhandlas och utvecklas genom deltagande i literacypraktiker, alltså sociala sammanhang där skriftspråket har en roll (t.ex. Barton, 2007). Vi hämtar även inspiration av modellen Teacher and Librarian Collaboration Model (Montiel-Overall, 2008) som synliggör olika faser i samverkan mellan lärare och bibliotekarier:

- **Fas A – Koordinering:** Händelser eller aktiviteter synkroniseras med ett minimalt behov av kommunikation.
- **Fas B – Samverkan:** Arbetsuppgifter fördelas utifrån yrkesroll eller specialisering.
- **Fas C – Integrerad undervisning:** Fördjupat samarbete genom gemensam planering och genomförande av undervisning utifrån gemensamma mål.
- **Fas D – Integrerad läroplan:** Samverkan är fullt integrerad på organisationsnivå och sker över ämnesgränserna.

2.4 Design, urval och metod

Föreliggande projekt var en praktiktärla studie under ett år med två deltagande skolor i socioekonomiskt utsatta områden i två olika städer. Kontakt etablerades genom sökandens professionella nätverk. Studiedesignen bestod av semistrukturerade intervjuer av skolbibliotekarier och skolledare för att fånga hur de resonerar kring det läsfrämjande arbetet inom ramen för sitt uppdrag. Vi använde även etnografisk inspirerade metoder (Fangen, 2005) för att följa och dokumentera undervisningen i ett par klasser, dels genom ljudinspelade klassrumsobservationer, dels genom insamling av undervisningsmaterial samt elevtexter. De transkriberade intervjuerna analyserades tematiskt.

2.5 Forskningsetiska överväganden

Eftersom projektet undersöker didaktiska frågor kopplade till elevers flerspråkighet skickade vi in en grundansökan till Etikprövningsmyndigheten. Ansökan ansågs inte behandla känsliga personuppgifter eller vara problematisk på något annat sätt. Forskningen följde riktlinjer för god forskningssed (Vetenskapsrådet, 2024), vilket innebar att samtliga deltagare gavs tydlig information om projektet och personliga uppgifter som samlas in (främst namn, ljudinspelningar och information om elevernas språk) innan de gav sitt informerade samtycke. För elevernas medverkan krävdes även vårdnadshavarnas samtycke.

Under själva empiriinsamlingen försäkrade vi oss löpande om att deltagarna kände sig bekväma med vår datainsamling. Fick vi till exempel signaler om att någon elev inte vill få sina aktiviteter dokumenterade respekterade vi det. Likaså var vi uppmärksamma på signaler från lärarna och anpassade oss till deras förutsättningar för att planera observationer och samtal. Genom en omfattande erfarenhet av praktiktärla forskning är vi vana vid att tillämpa en sådan situationsbunden etik (se Tracy, 2010).

3. Resultat och diskussion

Det fanns några gemensamma teman i båda de medverkande skolorna. Både skolledare och biblioteksanställda betonar att skolbiblioteket är särskilt viktigt i områden där eleverna inte har svenska som modersmål och där tillgången till böcker i hemmet är begränsad. Vidare sågs läsning som nyckel till språk- och kunskapsutveckling, med biblioteken som en avgörande resurs för att stärka elevernas svenska språkfärdigheter och måluppfyllelse. I båda skolorna framhålls vikten av att bygga goda relationer med eleverna och skapa en miljö där läsning upplevs som meningsfull och tillgänglig.

Det framkom samtidigt skillnader i hur samarbetet mellan skolorna och biblioteken strukturerades. I Mellanstad var skolbiblioteket ett folkbibliotek som låg nära skolan. För ett år sedan anställdes en bibliotekspedagog som bland annat fick i uppdrag att starta en samverkan med den närliggande grundskolan (åk 4–9). Bibliotekspedagogen beskrev att elever som vill ha en lugn studieplats sökte sig till det mysigt inredda biblioteket för att komma ifrån den stökiga miljön på fritidsgården, vars verksamhet också fanns i samma

byggnad som folkbiblioteket. Samarbetet med biblioteket skedde främst genom en rad punktinsatser såsom inspirationsföreläsningar och tävlingar ("läsjakten") riktade mot eleverna. Samarbetet har under året som gått byggts upp av bibliotekspedagogen samt två av skolans förstelärare i svenska som andraspråk (en på mellanstadiet och en på högstadiet). Förstelärarna har avsatt tid i sina tjänster för att arbeta med läsfrämjande insatser på skolan. Bibliotekspedagogen arbetade inte kontinuerligt i skolan och klassrumsnära samarbete var inte en del av grundavtalet mellan skolan och folkbiblioteket. Organisation av samarbetet var under utveckling, och det fanns strukturella begränsningar, till exempel avtal som kräver extra ersättning för vissa uppgifter. Skolledaren uttryckte en önskan om att lärarna i större utsträckning ska anpassa sin undervisning efter elevernas behov, men mötte ett visst motstånd från lärarkåren.

I Storstad var samarbetet annorlunda eftersom skolbiblioteket fanns i verksamheten. Den var integrerad både fysiskt och pedagogiskt. Skolbibliotekarien arbetade aktivt med samtliga arbetslag och hade direkt kontakt med eleverna. En stor vikt läggs vid att skapa en tillgänglig och inkluderande plats – även för elever som är "stökiga" eller saknar läsvana. Skolbibliotekarien invände mot det vanliga uttrycket att "biblioteket inte är en fritidsgård" och menade att biblioteket inte bara kan vara en plats för elever som redan uppskattar att läsa och studera. Skolledaren prioriterade likvärdig tillgång till biblioteksverksamheten och ställde tydliga förväntningar på att alla lärare ska samarbeta med skolbiblioteket.

Mellanstad representerade alltså en modell där biblioteket är externt och samarbetet bygger på specifika initiativ, med viss osäkerhet kring långsiktighet och lärarnas engagemang.

Storstad representerade en modell med en integrerad skolbibliotekarie som var en del av skolans dagliga verksamhet och arbetade systematiskt med alla elever och lärare.

3.1 Diskussion

Det finns några andra studier som har undersökt bibliotekariers involvering i undervisning, till exempel under bokprat (Schmidt, 2023) och bokprojekt (t.ex. Walldén, 2021; Walldén & Malilang, 2025). Föreliggande studie ger dock en fördjupad inblick i hur skolbibliotekarien och skolledaren resonerar kring samverkan mellan skolor och bibliotek för att adressera de välbelagda utmaningarna med att skapa en likvärdig tillgång till biblioteksresurser i utsatta områden och därmed skapa förutsättningar för läsfrämjande arbete (se Skolinspektionen, 2018; Tuck & Holmes, 2016). Genom att belysa olika lösningar för att organisera skolbibliotek där bibliotekspersonalen får olika roller söker vi utveckla den kvalitativa förståelsen för samverkan mellan skolor och bibliotek.

I den här studien har vi undersökt hur två skolor i språkligt mångfaldiga områden samarbetar med sina bibliotek för att främja elevernas läsning. Båda skolorna visade på en medveten satsning från skolledningen – biblioteket sågs inte bara som en plats att låna

böcker, utan som en resurs i skolans kompensatoriska uppdrag. Men samarbetet tog sig olika uttryck, och för att förstå dessa skillnader använde vi TLC-modellen (Teacher-Librarian Collaboration Model), som beskriver olika nivåer av samverkan mellan lärare och bibliotekarien. I Mellanstad befann sig samarbetet på en grundläggande nivå, där bibliotekarien främst arrangerade enskilda aktiviteter som bokpresentationer, temarum och läsutmaningar. Några lärare deltog aktivt, men arbetet byggde till stor del på enskilda initiativ snarare än gemensam planering. Det finns alltså tecken på samverkan, men enligt TLC-modellen rör det sig om fas B: samverkan, snarare än ett integrerat arbetssätt. I Storstad var samarbetet mer utvecklat. Bibliotekarien var en självklar del av skolans vardag, deltog i planering tillsammans med lärarna och hade en aktiv pedagogisk roll i klassrummet. Det här motsvarar fas D: integrerat arbete med gemensamt ansvar för undervisningen. Bibliotekarien tog initiativ, byggde relationer med eleverna och arbetade särskilt för att engagera dem som annars har svag koppling till skolans läsaktiviteter. I Storstad såg man biblioteket som en del av undervisningen – inte som ett komplement.

TLC-modellen hjälper oss att förstå att det inte bara handlar om *att* samarbeta, utan *hur* samarbetet ser ut. Ju mer biblioteket vävs in i undervisningen, desto större blir möjligheterna att skapa meningsfulla läsupplevelser – särskilt för elever som har ett annat modersmål än svenska. Storstad visar hur ett sådant integrerat samarbete kan bidra till en mer likvärdig och inkluderande skolmiljö. Mellanstad, däremot, befinner sig i ett tidigt skede men har potential att utveckla arbetet. Skolledningen uttryckte en vilja att skapa tydligare rutiner och stärka samarbetet. Om detta sker kan skolan ta nästa steg i TLC-modellen och på sikt ge fler elever möjlighet att bli engagerade i läsning – inte bara ibland, utan som en del av det dagliga lärandet.

4. Slutsatser och bidrag

Studien visar att samverkan beroende på organisatoriska förutsättningar och aktörers prioriteringar kan skapa olika förutsättningar för läsfrämjande arbete. Även om deltagare i båda verksamheterna betonade det kompensatoriska uppdraget verkar ambitionen ha realiserats hos skolan i Storstad, där samtliga lärare behövde samverka aktivt med bibliotekarien samtidigt som bibliotekarien sökte upp elever som mindre sannolikt hade uppsökt biblioteket på egen hand. Att biblioteket låg i skolbyggnaden hade sannolikt stor betydelse, jämfört med förutsättningarna i Mellanstad där samverkan skedde med ett folkbibliotek som inte kan fånga upp elever och utmana etablerade biblioteksnormer ("inte en fritidsgård") lika enkelt. Studien visar samtidigt att samverkan är beroende av både tydligt ledarskap och ett stort engagemang bland enskilda verksamma.

Projektet är betydelsefullt i flera avseenden. För det första är det ett viktigt teoretiskt bidrag, då praktisk forskning som konceptualiserar hur flerspråkiga elevers läs- och skrivutveckling kan främjas är bristfällig, framför allt i Norden men även internationellt. För det andra har studien hög relevans med tanke på de utmaningar som finns i svensk skola vad gäller skillnader i måluppfyllelse mellan olika elevgrupper. Studien bidrar med kunskaper om aktuella insatser för att stötta elever genom samverkan med bibliotek.

Därmed väntas resultaten vara praktikutvecklande. För det tredje bidrar genomförandet av studien på skolor i olika delar av landet till en perspektivrikedom på läs- och skrivfrämjande arbete i utsatta områden, vilket främjar förutsättningarna för kontextfördjupande kunskap. Genom att belysa förutsättningarna i två olika verksamheter som har kommit relativt långt – men samtidigt olika långt – i sin samverkan kan andra skolor inspireras för att möta den nya lagen om bemannade skolbibliotek.

Även om datamaterialet i denna studie är begränsat, kan framtida forskning rikta in sig på elevernas perspektiv på biblioteksrelaterade aktiviteter och deras delaktighet i gemensamma läs- och skrivpraktiker. Vidare kan forskningen fokusera på hur samarbetet mellan lärare och bibliotekarier tar form i klassrummet (se även Walldén, 2021; Walldén & Malilang, 2025). Det skulle ge en mer nyanserad förståelse av samarbetet som en pågående social praktik, till exempel genom att synliggöra möjligheter, spänningar och utmaningar som uppstår när bibliotekarier tar en pedagogisk roll. Slutligen vore det värdefullt att undersöka förutsättningar för exempelvis skolor på landsbygden att leva upp till förväntningarna om bemannade skolbibliotek. Vårt resultat, där skolan i Storstad hade mer utvecklade samverkansformer än den i Mellanstad, indikerar att skillnad i storlek hos huvudmännen kan ha betydelse för hur samverkan kan ske och skolor på landsbygd kan antas ha särskilda utmaningar som inte har kunnat belysas i denna studie.

Referenser

- Cerna, L., Andersson, H., Bannon, M., & F. Borgonovi (2019). *Strength through diversity's Spotlight Report for Sweden* (OECD Education Working Papers 194.) OECD.
- Fangen, K. (2005). *Deltagande observation*. Liber ekonomi.
- Gärdén, Cecilia (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-405>
- Montiel-Overall, P. (2008). Teacher and librarian collaboration: A qualitative study. *Library and Information Science Research*, 30(2), 145–155.
- Schmidt, C. (2023). Librarians' book talks for children: An opportunity for widening reading practices? *Journal of Early Childhood Literacy*, 23(3), 470–492. <https://doi.org/10.1177/1468798420964941>
- SFS 2010:800, *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- Skolverket (2024). *Statistik*. www.skolverket.se
- Skolverket (2023). *PISA 2022: Läsförståelse, matematik och naturvetenskap – en rapport om svenska elevers resultat*. Skolverket. www.skolverket.se
- Skolverket (2022). *PIRLS 2021: Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv*. Skolverket. www.skolverket.se
- Tonne, I., & Pihl, J. (2012). Literacy education, reading engagement, and library use in multilingual classes. *Intercultural Education*, 23(3), 183–194. <http://dx.doi.org/10.1080/14675986.2012.701424>

- Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837–851.
<https://doi.org/10.1177/1077800410383121>
- Tuck, K. D., & Holmes, D. R. (2016). *Library/Media centers in U.S. public schools: Growth, staffing, and resources study sponsored by the National Education Association*.
<https://eric.ed.gov/?id=ED581061>
- Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed*. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html>
- Walldén, R. (2021). ”Den här föräldern smörjer tant Mittiprick litegrann” – integrerat läsande och skrivande under ett litteraturarbete i årskurs 3. *Forskning om undervisning och lärande*, 9(1), 5–30. <https://doi.org/10.61998/forskul.v9i1.26902>
- Walldén, R. (2020). *Pedagogisk kommunikation i svenska som andraspråk: språk, texter och samtal*. Studentlitteratur AB.
- Walldén, R., & Malilang, C. S. (2025). Lärares och elevers arbete med den textlösa bilderboken *Migrants* i ett skriftspråkligt undervisningsparadigm. *HumaNetten*(54), 230–261. <https://doi.org/10.15626/hn.20255411>

Bilaga1 Budget och tidsram

Projektet genomfördes under perioden aug. 2024 – juli 2025:

2024 våren: Förberedelser av projektet. Inskick av etikansökan till etikprövningsnämnd. Kontakta skolor och informera om projektet.

2024 hösten: Information till berörda elever och föräldrar samt inhämtande av samtycken.

Insamling av material under hösten. Klassrumsobservationer i några klasser). Intervjuer med skolledare och skolbibliotekarier. Elevers skriftliga arbeten samlas också in.

2025 våren: Analysarbetet och artikelskrivandet sker huvudsakligen under våren 2025.

	Vår 2024	Höst 2024	Vår 2025
Förberedelsefas	Etikansökan, kontakta skolor, samtycken, AL, RW		
Datainsamling		AL, RW	
Analys		AL, RW	
Rapportering			Artikelskrivande och deltagande vid konferenser AL, RW

Budget

Kostnader	Kostnad avser	Totalt belopp (SEK)
Löner inkl. LKP	Anna Lindholm 16% omfattning av tjänst under 12 månader (ht 24–vt 25) Robert Walldén 16% omfattning av tjänst under 12 månader (ht 24–vt 25)	311.736
Driftskostnader	etikansökan, resekostnader för projektmöten, språkgranskning av artiklar	35.000
Lokaler		13.408
OH-påslag		138.072
Total projektkostnad		498.216